

КРОСКУЛЬТУРНА ТА МІЖМОВНА КОМУНІКАЦІЯ. ПЕРЕКЛАД

=====

УДК 81'255.4: 929 (Рильський+Пушкін)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ М. Т. РИЛЬСЬКИМ ТРОПІВ

(за романом О. С. ПУШКІНА «ЄВГЕНІЙ ОНЄГІН»)

Шепель Ю. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У роботі аналізується тема мовних особливостей перекладу М. Т. Рильським тропів (епітети, метафори, порівняння) у творі О. С. Пушкіна «Євгеній Онєгін».

Загальновизнаною перлиною російської літератури – пушкінським романом у віршах «Євгеній Онєгін» – щиро захоплювалося не одне покоління читачів як росіян, так і українців, а дослідники творчості О. С. Пушкіна проаналізували і прокоментували майже кожен рядок твору. Зрозуміло, що спроба перекласти цей всесвітньо відомий твір на іншу мову – це сміливий крок перекладача, відповідальний іспит творчого сумління, обдарованості, фахової майстерності, і цей переклад – на яку б мову він не здійснювався набуває дуже великого значення.

За словами М. Рильського: «Значення перекладу у тому, що він збільшує ресурси мови, на яку здійснюється переклад, передає знання одного народу іншому, сприяє поширенню знань та ідей» [10, с. 12].

Актуальність теми дослідження визначається важливістю дослідження основних тропів: епітетів, метафори та порівняння. Робота М. Рильського над перекладом є важливим творчим процесом і дослідження мовних особливостей цих перекладів є плідною темою для

аналізу, тому що ці переклади передають дух і культуру тогочасної Росії засобами української мови. Такий переклад має велике значення і залишається актуальним до сьогодні, тому що дослідження творів Пушкіна важливо як у плані виявлення особливостей національної мови, так і в плані розвитку перекладацької думки.

Лексичні аспекти, ефект контрасту, будучи відображенням однієї з основних закономірностей людського мислення – пізнання світу через співвідношення протилежностей, у художній літературі виступає як важливий компонент авторського стилю, що створюється різноманіттям художніх засобів, які втілюють контрастне сприйняття письменником дійсності. Різноманітні форми словесних контрастів складають складну систему засобів художнього мовлення [14, с.56].

Актуальність обраної теми підтверджується необхідністю вивчення засобів вираження мови на стику культур, порівнюючи мовні засоби двох мов. Недостатньо дослідженими на сьогоднішній день є проблеми перекладу таких мовних засобів, як епітет, порівняння та метафора.

Мета статті полягає у виявленні мовних особливостей оригіналу засобами мови перекладу, визначення основних засобів перекладу епітетів, порівняння та метафори, як способу світосприймання й найважливішого змістовного компонента тексту, що являє собою складну художню систему різноманітних зображувально-виразних засобів.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Матеріалом нашого дослідження став переклад М. Рильського твору О. С. Пушкіна «Євгеній Онєгін» українською мовою. Особливості цього перекладу викликали цікавість багатьох дослідників, таких як О. Білецький [2], Є. Кирилюк [30], Є. Єгорова [8], С. Крижанівський [12] Ф. Неборячок [14], М. Гудзій [25], С. Єрмоленко [27]. Нестандартність мислення, чітка та унікальна точка зору та особливості мови – ці

характеристики, що безпосередньо є рисами неповторності художнього твору ускладнюють процес перекладу.

Об'єктом дослідження є оригінал твору О. С. Пушкіна «Евгеній Онегин» у перекладі М. Т. Рильським.

Предметом аналізу стали мовні засоби, що були використані в оригіналі твору «Евгеній Онегин» та їхнє відтворення у тексті перекладу М. Т. Рильського.

Джерелом фактичного матеріалу послуговував твір О. С. Пушкіна «Евгеній Онегин» [46], переклад М. Т. Рильського «Евгеній Онегин» [47].

Досягнення поставленої мети і роз'язання конкретних завдань здійснювалося на базі описового та порівняльно-зіставного методів, контекстуального та комплексного аналізу.

Максим Тадейович Рильський як видатний теоретик перекладу та перекладач

Максим Тадейович Рильський – це один з найяскравіших представників радянської школи перекладачів. Значення його діяльності у цій галузі підтверджується геніальним матеріалом, виданим під авторством Рильського-перекладача: «Евгеній Онегин», «Мідний вершник» та інші твори О.С.Пушкіна, «Пан Тадеуш» та лірика А.Міцкевича, «Орлеанська дівка» Вольтера та «Мистецтво поетичне» Буало. Рильський перекладав твори В.Шекспіра: «Король Лір» та «Дванадцята ніч», твір «Мізантроп» Мольєра, твори Гете та Гейне, Крилова та Грибоєдова, Лермонтова та Тютчева, Неруди і Блока. Роботи М.Т.Рильського мали значний вплив на розвиток української та російської літератури, що зробило його видатним перекладачем ХХ століття [8, с. 107].

Академік М. Т. Рильський перекладав майже з усіх слов'янських мов, але найчастіше – з польської та

російської. Він стверджував, що переклади з інших мов – це не лише пізнання літератури іншого народу, але і взаємозбагачення мов і культур. «Мова, – писав М.Т.Рильський, – могутнє знаряддя і шкільного навчання, і наукової та публіцистичної думки, і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів та ін. Не тільки поет, прозаїк, драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат» [15, с. 12].

Мовні питання вчений розумів дуже глибоко і висвітлював їх як лінгвіст широкого профілю. Серед його багатоаспектних досліджень особливої уваги заслуговували такі галузі мовознавства, як: теорія перекладу, лексикографія та лексикологія, історія української літературної мови, питання нормативності й культури сучасної української літературної мови. М. Т. Рильський поважав рідну мову, трепетно з любов'ю ставився до мовознавчої справи взагалі, про що свідчить його зізнання у статті «Розмова про мову»: «Не вважаю я себе, звісно, непохитним авторитетом у цій справі, але не тільки цікавлюся нею, а й люблю її багато років, усе своє свідоме життя і, може, ця любов сама вже собою дає мені право на голос» [43, с. 446].

М. Т. Рильському належить заслуга становлення теоретичних і практичних принципів перекладу. Ще в 1938 році, працюючи над перекладами творів Пушкіна і редагуючи переклади інших авторів, він писав: «Українські переклади Пушкіна – конче потрібні. Це, по-перше, спосіб наблизити пушкінську спадщину до широких мас нашого народу, які думають і говорять українською мовою, отже, значить, переклади є трампліном до подальшого ознайомлення з творчістю Пушкіна в оригіналі; а по-друге, який це прекрасний спосіб вигострити свою мовну зброю, піднести українську мовну культуру на вищий щабель розвитку! Переклади

Пушкіна на українську мову збагачують українську мову, отже, українську поезію, літературу взагалі» [40, с. 216].

М. Т. Рильський дуже уважно та відповідально ставився до роботи перекладача. На думку вченого, не варто слово в слово перекладати твір з однієї мови на іншу. Адже головне у перекладі – це точно відтворити зміст і форму оригіналу. А для цього: «ми повинні посправжньому знати мову, якою перекладаємо» [42, с. 189]. М.Т.Рильський наводить такий приклад: «...не кожному німецькому чи російському термінові повинен відповідати термін український, цілковито й дорешти його покриваючи; я знаю, що коли у адвоката, наприклад, висить табличка «приемные часы», то зовсім нема потреби давати їй такий український переклад, де був би саме прикметник «приемный», бо зовсім добре вийде й так: «приймає від... до...» або й «розмови з клієнтами від... до...», чи що; я певен, що якби наші фахівці, змушені похапцем перекладати російську ділову фразеологію, порівняли її з німецькою, французькою і т. ін., то згадали б, що точнісінько про те саме німець каже зовсім інакшим зворотом, ніж француз, але ж німецького адвоката його клієнти розуміють не гірше як французи свого, все це так, усе це не нове, усе це загальновідоме» [42, с. 193].

Як представник радянської школи, він також стверджував: «...що переклад передає головне з оригіналу, а це і є основною метою перекладу» [44, с.132]. Це підтверджується у тих випадках, коли відмінність граматичного строю не дозволяла точно перекласти оригінал. Тоді поет змінював образ, не руйнуючи його зміст – як він сам висловився у статті «Слово перекладача». Наприклад, рядки з твору «Євгеній Онєгін» О. С. Пушкіна:

*Как величавая луна,
Средь дев и жен блеснит она.
Рильський перекладає:
Зорею ранньою вона
Блищить серед зірок одна,*

така заміна застосовується при перекладі, через те що українська мова не дозволяє порівнювати красуню з місяцем через незбіг граматичного роду [39, с.37]. М. Т. Рильський підкреслював, яке значення має дотримання внутрішньої суті твору: «Ми наполягаємо на старій гадці, що декому здається навіть старомодною: треба перекладати «не букву, а дух», треба пам'ятати ще гоголівську вказівку про те, що для наближення до оригіналу слід інколи відходити від нього» [42, с. 165].

Розмірковуючи далі про можливості перекладацької справи, її напрямки і основні завдання, митець – перекладач називає і труднощі, що зустрічаються на тернистому шляху перекладача. А саме:

1. Рід іменників. «Є в бельгійського поета Шарля Ван Лерберга вірш «Дощ». У цьому вірші дощ малюється у вигляді чарівної дівчини в струмистому, покритому блискітками плащі. Річ зрозуміла: дощ французькою мовою – жіночого роду (*la pluie*). А українською і російською це слово – чоловічого роду. І хоч як, а мусили перекладачі російський – Валерій Брюсов і український – автор цієї статті, змінити образ: обидва ми дали дощ у вигляді прекрасного юнака.

2. Міжмовні омоніми. Такий умовний термін застосовуємо ми до слів, що однаково або дуже подібно звучать у двох або кількох мовах, але мають неоднакове, іноді навіть протилежне значення. Приклади з слов'янських мов: російське рожа – пика, українське рожа – троянда і мальва; польське won – пахощі і російське вонь – сморід; польське obcy – чужий і російське общий – загальний, спільний; російське мешкать – боротися і українське мешкати; словацьке walotosny – прокажений і російське маломощный – невеликої сили» [48, с. 257].

Аналізуючи чи коментуючи переклади, М. Т. Рильський, як правило, аргументує свою думку досить детально:

3. «Перекладач дуже часто стоїть перед небезпекою – або підкорити рідну мову іншомовній стихії, або, навпаки,

нарядити мову перекладу в дуже національні, специфічно національні шати. Приклади першого загальновідомі. Назвімо хоч би «Енеїду» Вергілія у перекладі Валерія Брюсова, де автор зробив безнадійну спробу слово в слово, «звук у звук» віддати латинську мову оригіналу, зберігши і всі його синтаксичні побудови, від чого цей переклад став цілком неприйнятний для масового читача. Переклад художньої літератури тільки тоді здійснює свою функцію, коли це переклад творчий, коли він доходить до читача, коли він є фактом рідної літератури.

Але тут знову виникає небезпека: якщо перекладачі типу Мея, скажімо, «русифікували» у своїх перекладах Шевченка, рясно засипаючи свої переклади всілякими «аль», «мать сыра земля» «красавица девица», вдягаючи українських дівчат і жінок у великоруські сарафани та повойники» [48, с. 258].

Ще одна важлива особливість перекладацької справи у баченні М. Т. Рильського:

4. «Особливі труднощі створює для перекладача несхожість зображуваного в оригіналі життя народу, на мову якого робиться переклад. М. Рильський стверджував, що перекладач повинен у кожного великого поета знайти творчу домінанту – те найхарактерніше, найсуттєвіше, що властиве тільки його творчості. У практиці перекладача це означає - передати іронію Генріха Гейне і Анатолія Франса, гнівний пафос Тараса Шевченка і Миколи Некрасова, сарказм Володимира Маяковського і т. ін. Щоб досягти цього, перекладач повинен мати якусь спорідненість з автором оригіналу, бути творцем, що відбирав собі оригінал для перекладу. Завдання перекладача, за словами Бажана, – зберегти національну специфіку образів, побут, культуру, уподобання того народу, з якого перекладав. «Негр, – пише Максим Тадейович, – порівнює кохану дівчину з стрункою пальмою, росіянин – з білокорою березою, українець – з гнучкою тополею. А як же бути перекладачеві негритянських, російських, українських пісень? Зрозуміла річ, не підмінювати

пальму березою чи тополею, але довести образ пальми до свідомості і уяви читачів...» [41, с. 228]. Якщо ж неможливо передати українською мовою той чи інший образ, Рильський прагне замінити його рівноцінним або наближеним.

Відмінною рисою Рильського, як перекладача є невтомний пошук гармонійного рішення творчого завдання, прагнення відтворити всю кількість ідей та поєднання всіх засобів увиразнення мови оригіналу в їх гармонійному поєднанні. Відтворити ті характерні ознаки, які визначають індивідуальний стиль поета, твір якого перекладається, за прикладом М.Рильського визначають, як головні завдання, які має ставити перед собою кожен перекладач [8, с. 109].

Яскравим прикладом справді досконалого перекладу є твір «Євгеній Онегін». І як говорив сам М. Т. Рильський: «Українська мова, безперечно, досить багата і гнучка, щоб, використовуючи її скарби і розширяючи в міру потреби значення слів і виразів, в розмові Онегіна з його друзями і блискучий авторський текст Пушкіна, то сповнений ліризму, то іронічний, то піднесений і елегійні передсмертні вірші Ленського, і пісню дівчат у садку з її суто народним ладом, і простодушно-прекрасний лист Тетяни» [40, с. 158].

Говорячи про переклад цього твору варто згадати слова К. І. Чуковського: «перед кожним перекладачем твору «Євгеній Онегін» постає проблема вибору: задовольнити точному відтворенню сюжету та забути про художню форму, або створити імітацію форми з уривками форми, переконуючи себе та читачів, що таке викривлення змісту зроблене з метою милозвучності рими дає перекладачу можливість правильно передати «дух» оригіналу» [24, с. 143].

До сьогодні одним із найвідоміших і найвизначніших перекладів роману у віршах О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» є саме переклад, здійснений М. Т. Рильським. «В основному – це зразковий переклад. Поет-перекладач

виявив глибоке розуміння ідеї твору, усвідомив його образну структуру, знайшов у багатій лексичній скарбниці української мови такі засоби, як реалістично відтворюють дух оригіналу», – зазначає дослідниця Р. Дидикіна [7, с. 7].

Працюючи над перекладом твору «Євгеній Онєгін», Рильський виявив в ньому гармонійне поєднання логіки, образу, звуку. Ось як сам Максим Тадейович писав про роботу над перекладами: «Необхідно, щоб автора оригіналу та перекладача об'єднувала внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому запропонують, а щоб неодмінно був момент творчого вибору» [40, с. 218]. Це є, на думку Максима Тадейовича, головним аспектом перекладацької діяльності.

Переклад – це не змагання поета однієї національності з поетом іншої, це наполеглива боротьба з матеріалом рідної мови, створення нових мовних, а також, ідейних цінностей. Саме ці риси характеризують Рильського як перекладача слов'янських поетів – Пушкіна, Міцкевича, Словацького, Некрасова, геніальної поеми, створеної за часів Київської Русі, «Слово о полку Ігоревім», сербських епічних пісень та французьких поетів, а також як співавтора перекладачів першої частини поеми Данте та комедії Грибоєдова «Лихо з розуму», а також перекладача багатьох інших геніальних і талановитих творів світової літератури [2, с. 154].

Свої перші переклади Максим Рильський опублікував 1919 року у збірці «Гомін і відгомін». У ній, крім авторських віршів, були переклади творів Анрі де Реньє, Валерія Брюсова, Ван-Лерберга, Поля Верлена, Стефана Маларме, Моріса Метерлінка, Адама Міцкевича, Афанасія Фета. 1927 року Рильський видав свій переклад епопеї Міцкевича «Пан Тадеуш», який досі вважається одним з найкращих у світовій літературі.

Особливо багато Рильський перекладав твори французьких авторів – від класиків XVII століття до

символістів: новели Гі де Мопассана та Густава Флобера, твори Жан-Батиста Расіна і Мольєра, драма «Ернані» Віктора Гюго, героїчна комедія «Сірано де Бержерак» Едмона Ростана, трагікомедія «Сід» П'єра Корнеля, казка «Синя птиця» Моріса Метерлінка [11, с. 121].

Переклад творів французьких класиків XVII століття з їх математично точною і сповненою абстрактних понять мовою, перифразами, метоніміями, антитезами був не легкою справою. Але Максим Рильський засобами рідної мови відтворює цих класиків, перекладаючи рідною мовою іронію Вольтера, у твору «Орлеанська діва», прозору ясність пушкінського вірша, селянську говірку Некрасова, романтичний пафос Е. Ростана в творі «Сірано де Бержерак», різноманітну мальовничість Міцкевича. Кожен переклад, створений М. Рильським завжди є повноцінним високо-поетичним твором [2, с. 134].

Найважливішим у роботі Рильського, над художніми перекладами є організація і постановка завдань, які він висвітлює у своїй статті «Пушкін українською мовою»: «По-перше, це потреба знайти відповідний тон, ключ, реєстр. Ми сміємося з термінів давньої поезики, що поділяла стиль на три категорії: високий, середній і низький. Але ми не можемо не погодитись, що коли пушкінське урочисте: *«Затрепетал мертвець»* перекладено: *«Затіпався мертвяк»*, то це не переклад, а спотворення.

Друге завдання перекладача, – це доконечна потреба знайти творчу домінанту автора. Що це значить знайти творчу домінанту? – Річ у тім, що відтворити всі сторони оригіналу буквально точно – неможливо. Отже, під творчою домінантою ми розуміємо ту рису автора, яка є основною для нього, найхарактернішою, провідною. Для цього іноді доводиться пожертвувати другорядними рисами оригіналу. Перекладу без жертв не буває» [40, с. 218].

Іноді мова йде про домінанту даного місця. Наприклад, перекладаючи пушкінське: *«шипенье*

пенистых бокалов и пунша пламень голубой», або Шевченка: «гармидер, галас, гам у гаї», на думку М.Рильського, «перекладач повинен подбати про звукопис у першу чергу, бо тут він грає першу скрипку. Отже, тут треба пожертвувати образною чи, іноді, логічною стороною» [40, с. 219]. Про цю характерну рису Рильського-перекладача влучно сказала Єгорова: «Як фальш в оркестрі, ловив його слух найменші похибки в ритмомелодиці перекладів» [8, с.108].

Усіх проблем і труднощів, що виникають при перерахувати, а саме їх найбільше виникає перед перекладачами творів О. С. Пушкіна. М. Рильський виділяє такі принципи перекладу творів Пушкіна: додержування висоти сучасного розуміння перекладу, збереження віршової структури, метру, ритму, строфіки, порядку рим, передача стилю, тону, характеру та ідейного забарвлення твору.

Повертаючись до проблеми передачі віршованого розміру звертаємо увагу на переклад білого пушкінського п'ятистопного ямбу, щодо якого М. Рильський зауважував: «Одні доводили, що можна, мовляв, не строго додержуватись чоловічих і жіночих закінчень. Інші, в тому числі я, стояли на тому, що пушкінська, свобода в розподілі цих закінчень зовсім не дає права на свавілля перекладача» [40, с. 219]. М. Т. Рильського дуже хвилювала проблема перекладу, адже він – один з найкращих перекладачів з інших мов, насамперед і з слов'янських, на рідну мову. «Євген Онегін» О. С. Пушкіна, «Пан Тадеуш» А. Міцкевича, «Орлеанська діва» Вольтера – це «тільки три вершини, що височіли над цілим гірським каскадом перекладених ним творів» [40, с. 221].

Особливістю Рильського-перекладача є глибоке проникнення в суть творчої індивідуальності автора. І як результат – точність у відтворенні духу і стилю оригіналу, винахідливість у передачі ідіом та фразеологізмів, відсутність сліпого копіювання. Ось як характеризує М.Т.Рильський вимоги до стильового оформлення

перекладу: «Основні риси цього стилю – вірність ідейному змісту перекладуваного твору, максимальна близькість у відтворенні образної системи, епітетів, стилістичних і синтаксичних особливостей оригіналу, нарешті – еквіритмічність (додержання ритму оригіналу) при обов'язковій еквілінеарності (додержання однакової кількості рядків)» [38, с. 140].

**Переклад М. Т. Рильським поетичних творів
О. С. Пушкіна українською мовою**

Відомі пророчі рядки О. С. Пушкіна:

*Слух обо мне пройдет по всей Руси великой,
И назовет меня всяк сущий в ней язык...*

здійснилися подвійною мірою. Кожен народ не тільки знає О. С. Пушкіна, а й осяг його, видав його твори своєю рідною мовою.

«...Сьогодні майже всі драматичні й епічні твори Пушкіна, майже вся його лірика є в перекладах українською мовою. Інтерес до цих перекладів і попит на них – колосальний. Можна уявити собі подив того українського діяча старих часів, який мріяв про видання щомісяця «хоч однієї книжечки», коли б він довідався про ту кількість книжок, про ті тиражі, якими ми видаємо тільки одного Пушкіна українською мовою і які повною мірою не задовольняють колосально зрослих вимог українського читача. І все таки – і наші перекладні роботи над Пушкіним, і інші видання до Пушкінського ювілею, розуміється, не досягли тієї повноти і висоти, про яку ми сміємо, можемо і повинні сьогодні говорити» – такими слова починає свою статтю М. Рильський, що вийшла під назвою «Пушкін українською мовою» [40, с. 112].

У багатьох поетичних творах О. С. Пушкіна оспівана українська мудрість, її історія, культура, народна творчість. Ці слова великого російського поета щиро

говорять про його любов до України. Ще за життя поета українські письменники були серед перших перекладачів його віршів рідною мовою. Найбільш близьким до Пушкіна був і залишається до нині Максим Рильський. Сам поет згадував, що ще в гімназії, коли він перечитував «Мідного вершника» і «Полтаву»: «глибоко полюбив я на всю жизнь Пушкина, Шевченко, Мицкевича, трех святейших моих учителей...» [39, с. 208].

А з цих трьох імен саме Пушкін був найбільш близьким М. Рильському за характером своєї творчості. Тому з такою любов'ю український письменник перекладав його твори рідною мовою протягом всього творчого шляху. У своїй перекладацькій роботі над творами Пушкіна Рильський постійно покращував точність текстів друготвору. Прикладом цього можуть бути три редакції перекладу вірша «*Я пережил свои желанья*» – 1927, 1937 та 1949 років. Перший рядок в трьох редакціях залишається незмінним, а другий рядок виглядає так: «*Я розлюбив любов свою*», в 1937 р. – «*Я розлюбив юнацькі сні*» та в 1949 р. – «*Я розлюбив солодкість мрій*».

Найбільш досконалими є переклади «Мідного вершника» та «Євгенія Онєгіна», досі неперевершені ніким з перекладачів. Ці переклади немовби читаємо оригінал, так точно, адекватно, з усіма пушкінськими інтонаціями передав поет зміст і звучання оригіналу [30, с. 152].

В історії української мовно-літературної культури найбільшим досягненням є переклад Рильського – роман у віршах «Євгеній Онєгін» О. С. Пушкіна. Рильський виявив у цій праці глибинні джерела української літературної мови, здатної донести сучасному читачеві «холодні досвідчення розуму і гіркі записи серця» геніального російського поета. З любов'ю до творчості Пушкіна робив Максим Рильський свої переклади, прикладом цієї відданості роботі можуть бути рядки написані на двотомнику з перекладами творів О. С. Пушкіна:

*Тобі, дружино, друже милий,
Двотомник Пушкіна несу.
Ми всі чимало доложили
Свого уміння, хисту й сили
Щоб передати, як уміли,
Величну пушкінську красу.
Учитель наш не прогнівисься
На наші хиби і трішки:
Несміло, як воно й годиться,
Тремтіла в кожного правиця,
Щоб перевтілити рядки ці,
Твір геніальної руки.
Нехай тут помилок без ліку
Їх переважає любов.
За щирість пушкінську велику,
Без грому, галасу і крику,
За гордих слів його музику
Підношу слово знов і знов*

Саме через великий авторитет Рильського-перекладача ще не одне покоління дослідників звертатиметься до його перекладів, тому що завжди актуальними залишатимуться проблеми оцінки джерел стилістичного збагачення літературної мови, співвідношення книжного і розмовного у літературній мові та проблема взаємодії усталених, традиційних поетичних засобів і новаторських прийомів.

Роман «Євгеній Онегін» – особливе явище в історії російської літературної мови. М. Рильський писав, що «не сама тільки печать національності, а й печать індивідуальності лежить на кожному талановитому перекладі...» [27, с. 69]. Печать індивідуального таланту Рильського-поета лежить і на перекладі роману «Євгеній Онегін».

Дослідження на тему вивчення перекладів Пушкіна та їх вплив на українську культуру, взяли за основу наукові принципи вивчення творчих зв'язків українських

письменників з російською літературою. Дослідження науковців показали, що досвід О. С. Пушкіна активно сприяв становленню та поглибленню реалізму в українській літературі, формуванню найважливіших поетичних жанрів. У працях А. Л. Жовтіса, Г. К. Сидоренко, Е. П. Кирилюка та інших вчених зустрічаються багато теорій стосовно освоєння українськими літераторами пушкінського досвіду в області ритмічної організації віршованої мови.

Свого часу привернув увагу суспільства виступ М. Рильського присвячений Пушкіну. Його стаття «Пушкін українською мовою» відображає важливі свідчення з історії перекладних інтерпретацій пушкінської поезії на Україні [36, с. 121]. Переклади Боровиковського, Руданського, Гребінки і Старицького Рильський розглядає як певні етапи в процесі становлення і розвитку мистецтва перекладу в українській літературі. У статті «Пушкін українською мовою» М. Т. Рильський також звертається до творчості своїх сучасників та підкреслює принципово нові початки, які притаманні радянському художньому перекладу, а саме прагнення до максимально наближеного поетичного відтворення оригіналу.

Українські переклади творів Пушкіна, як відомо, мають свою історію. Ще за життя поета, 1830 року, у «Вестнике Европы» був надрукований переклад О.Боровиковського шотландської пісні Пушкіна: «Ворон к ворону летит».

З перекладів Пушкіна дуже покажемо, на думку М. Рильського, є переклад «Полтавы» Гребінки, зроблений в дусі травестійної манери І. Котляревського.

Пушкін:

*И вся полна негодованьем
К ней мать идет и, с содроганьем
Схватив ей руку, говорит:
«Бесстыдный! старец нечестивый!»*

Возможно ль?...

Нет, пока мы живы,

Нет! он греха не совершит.

Он, должный быть отцом и другом

Невинной крестницы своей...

Безумец! на закате дней

Он вздумал быть ее супругом».

Мария вздрогнула. Лицо

Покрыла бледность гробовая,

И, охладев, как неживая,

Упала дева на крыльцо

У Гребінки:

Ось вийшла мати і з сльозами

Приголубливими словами,

За руку взявши, каже їй:

«Бридкий, мерзенний, глянь, поганець!

Чи можна?

Ні, паскудний ланець,

Гріха ти не збудуєш, злий!

Тобі б, як то ведеться віком,

Хрещеним батьком будь...

Його чорти у пеклі ждуть –

Він хоче будь їй чоловіком!»

Маруся задрижала, з рук

Упала хустка шовкова.

Поблідши, ніби неживая,

Упала

А ось це ж місце в перекладі сучасника

С. Голованівського:

І гнівом виповнена мати

Дочці іде назустріч з хати.

І, вся здригнувшись, мовить їй:

*«Старий безстидник! Як він смів!
Та поки мати животів,
Цей гріх не станеться тяжкий!
Дочку хрещену він насмів!
Безумний! мужем захотів
На схилі сивих літ їй стати!»
Та вчувши ці страшні слова
Марія зблідла й затремтіла
І впала тоскна й схолодніла
На сходи, ніби нежива
дівка на
рундук*

Цей переклад є більш припустимим, але щодо деяких моментів Рильський не погоджується. Наприклад, він вважає недоречним такий сміливий епітет, як *«на схилі сивих літ»*, допускаючи те, що Пушкін так би не написав.

Порадувало Рильського в цьому перекладі те, що тут ми бачимо зовсім інший щабель культури перекладу, що походить від зовсім іншої мовної культури. «У тім то й річ, що вкрита товстим шаром провінціалізмів, мова літературного напрямку, до якого належав Гребінка, і сама, своїм матеріалом, не давала Гребінці змоги достроїтися до пушкінського стилевого ключа, до того ключа, в якому написана «Полтава». Вульгаризми, бурлескні, травестійні епітети, брутальні слова і звороти, – все це було виявом літературної традиції, яка існувала за часів Гребінки і якої він, при своєму обсязі таланту, перерости не міг» [40, с. 215].

Переклади П. Куліша, які за словами М. Рильського частіше представлені варіаціями на пушкінські тексти і здебільшого мають надмірно урочистий характер. Наприклад, Пушкіна: *«Я помню чудное мгновенье, передо мной явилась ты»*, Куліш перекладає: *«Я згадую той день і час благословенний, як дух твій молодий мене з землі підняв»*. М. Т. Рильський говорив про цей переклад так: *«Пушкін, автор «Графа Нулина», «Евгения Онегина»,*

«Домика в Коломне», не піднімав із землі, а зводив на нашу прекрасну землю ту поезію, яка для Жуковського була «богом в святих мечтах землі»».

Окремим етапом у розвитку української перекладної літератури М. Рильський виділяє праці М. Старицького. Його переклади творів Пушкіна, на думку М. Рильського, занадто застарілі, як приклад, він вказує на використання здрібнених і пестливих слів.

У Пушкіна:

*Вновь я посетил
Тот уголок земли, где я провел
Изгнанником два года незаметно...*

У Старицького:

*Я знову тут, у рідній стороні,
У тім селі, де літа молоденькі...*

Це, як стверджує М. Рильський, не переклад, а свій твір, написаний під впливом твору Пушкіна [38, с. 214].

Великий внесок в галузі поетичних перекладів привніс Іван Франко. Працюючи над перекладами, він прагнув найбільшої точності і не надавав великого значення художньому їх шліфуванню. Франко цікавився роботами Пушкіна, високо оцінював їх і перекладав його творів українською мовою. Вже, будучи хворим, наприкінці свого життя, він працював над перекладами невеликих трагедій Пушкіна. Його переклади мають велике значення у розвитку української перекладацької культури. І. Франко колись писав, що переклади сприяють зближенню і взаєморозумінню народів, перекидають «золотий міст» між ними.

Окремим етапом перекладів творів О. С. Пушкіна можна виділити переклад Г. Кочура, який часто порівнюють з перекладом саме М. Рильського. Причиною цього порівняння є майже одночасна поява в світ цих двох варіантів перекладів, а саме вони були опубліковані в пресі у другій половині 1936 – першій половині 1937 року. Також визначною рисою цих перекладів є їх незалежність один від одного.

Віталій Коротич ще в кінці 60-х років ХХ ст. зауважував: «Із Максимом Тадейовичем Рильським Кочура пов'язувала давня і щира приязнь, і підготовлені ними спільно книги вибраних творів та перекладів Зерова, спільно зредаговані антології чеської й словацької поезій – найліпше свідчення тому» [32, с. 7]. Для порівняння перекладів беремо уривки твору:

*Мой дядя самых честных правил,
Когда не в шутку занемог,
Он уважать себя заставил
И лучше выдумать не мог.
Его пример другим наука;
Но, боже мой, какая скука
С больным сидеть и день, и ночь,
Не отходя ни шагу прочь!
Какое низкое коварство
Полуживого забавляют,
Ему подушку поправляют,
Печально подносит лекарство,
Вздыхать и думать про себя:
Когда же черт возьмет тебя?*

Переклад М. Рильського:

*Мій дядько чесний без догани,
Коли ще жартом занеміг,
Небожа змусив до пошани
І краще вигадать не міг.
Воно й для інших приклад гожий;
Але яка нудота, боже,
При хворім день і ніч сидить,
Не покидаючи й на мить!
Яке лукавство двоязике –
Напівживого розважать,
Йому подушку поправлять,
Журливо подавати ліки,
Зітхатъ і думку берегти:
Коли ж візьмуть тебе чорти!*

Переклад Г. Кочура:

*Мій дядько як велять звичаї,
Коли не жартом занеміг,
Мене до шани закликає
Та краще й вигадать не міг.
Цей приклад – іншим заохота;
Та Боже мій, яка нудота
З недужим день і ніч сидить,
Не відійшовши ні на мить!
Яке лукавство треба мати –
Напівживого звеселять,
Йому подушку поправлять,
Печально ліки подавати,
Зітхати й думати собі:
Коли в чортів, кінець тобі!*

Обидва фрагменти перекладу наближені до оригіналу і точно відтворюють зміст. У перекладі виникають такі проблеми стосовно зіставлення з оригіналу О. Пушкіна:

«Мой дядя самых честных правил» у М. Рильського отримало відповідник: «Мій дядько чесний без догани» – спостерігається поява небажаного канцеляризму «догани». У перекладі Г. Кочура зустрічаємо «Мій дядько як велять звичай» – переклад виглядає природно, але помітне зниження реєстру [24, с. 143]. В перекладі уривку «Его пример другим наука; Но, боже мой, какая скука» М. Рильський змінює якості римування, але поліпшує мовну інтерпретацію. У перекладі Г.Кочура зберігається римування оригіналу як двоіменникове, але використовуючи слово «заохота», тим самим поповнюється словник.

Оригінал:

*Вздохать и думать про себя:
Когда же черт возьмет тебя!*

У Рильського:

*Зітхатъ і думку берегти:
Коли ж візьмуть тебе чорти!*

У Кочура:

*Зітхати й думати собі:
Коли в чортів, кінець тобі !*

Переклад фрагменту «Вздохать и думать про себя: Когда же черт возьмет тебя!», на думку дослідника А. П. Гризун, через суворе дотримання букви оригіналу, обидва переклади втратили характер поетичності.

На його думку, М. Рильський лише передав інверсією слів оригіналу. Проблему науковець бачить в неправильності передачі ідіоми: «*Когда же черт возьмет тебя*», пропонується варіант перекладу за допомогою віднайденної іншої ідіоми, наприклад: «*Коли ти тигнеш!*». Що на нашу думку не є дуже вдалим перекладом через емоційне навантаження слова *тигнеш*, що не є характерною рисою оригіналу.

На захист М. Рильського вдало зауважила відомий перекладознавець Л. Коломієць: «Переклад Максима Рильського, бездоганно конвенційний у плані відточування фразеології літературної мови та шліфування лаконізму й чіткості літературного стилю» [33, с. 458].

Г. Грабович у праці «У пошуках великої літератури» зауважував: «Кожна література, як і кожна культура, просувається своїм шляхом, більш-менш паралельним до інших» [32, с. 53]. Це особливо стосується такого підрозділу літератури, як художній переклад.

Разом з цим Рильський стверджує, що переклади сприяють розвитку української «мовної культури», отже, збагаченню літератури. У доповіді на IV міжнародному з'їзді славістів М. Т. Рильський від імені всіх радянських поетів-перекладачів категорично заявляє: «Ми вважаємо, що переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий – незалежно від того, на якому щаблі розвитку стоїть та чи інша мова. Звичайна річ, ідеться про творчий, а значить, не тільки вмілий, а й сміливий переклад, про той тип перекладача, який, маючи в тому чи іншому випадку обмежений словниковий запас даної мови, рішуче розсуває його рамки, не відступаючи і перед словотворенням на міцній

підвалині законів і особливостей рідної мови, вміло використовуючи інколи заведення до рідної мови іноземних слів і виразів» [38, с. 53].

Про важливість перекладів творів О. С. Пушкіна зауважив І. Білецький в своїй заяві про те, що «поети, перекладачі, працюючи над перекладами з Пушкіна, відчували, як при тяжкому, але й радісному шуканні словесного еквіваленту, а коли не еквіваленту, то хоч паралелі до пушкінського оригіналу, – як вони поширюють свій власний творчий світогляд, удосконалюють свої власні творчі засоби» [2, с. 148].

Класифікація мовних засобів

У практичній частині нашого дослідження першочергово зосередимо увагу на загальновизнаній класифікації мовних засобів, які використовуються авторами в художніх творах. Засоби увиразнення мови мають велике значення в процесі створенні художнього твору. Вони допомагають письменникові розкрити настрої і переживання героя, його характер, відтворити рух подій, надати художній мові твору яскравості, емоційності, поетичності. Ці риси є характерними кожному твору і саме тому їх дослідження, а також вивчення проблем, які виникають при перекладі тих чи інших мовних засобів не раз поставало перед науковцями. У нашому дослідженні ми також звертаємось до цієї теми. Але перед тим, як підійти до розгляду мовних засобів твору О.С.Пушкіна «Евгеній Онегин», для визначення об'єкту нашого дослідження представимо таку класифікацію лексичних засобів увиразнення мови:

Лексичні засоби є найбільш поширеними в художній мові і тому є широко досліджуваними серед засобів

увиразнення мови. Вчені по-різному розглядають питання класифікації лексичних засобів художнього твору.

У нашому дослідженні ми подамо характеристику основних видів тропів.

Епітет належить до найуживаніших поетичних прийомів. У СУМ подається таке визначення: «Епітет – художнє означення або обставина способу дії, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них» [37, с. 175]. У Словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової визначення епітета подано так: «Епітет – різновид означення, відрізняється від звичайного експресивністю, переносним (тропічним) характером» [45, 527].

Enimem – це слово, що вказує на одну з ознак того предмета, який називається, і має на меті конкретизувати уявлення про нього. Епітет інакше ще називають образним або поетичним означенням, підкреслюючи в такий спосіб його протиставленість логічному означенню предмета, завдання якого також полягає в тому, щоб конкретизувати уявлення про предмет, про який ідеться.

За ознакою вживаності епітети можуть бути поділені на постійні та індивідуально-авторські. Історично більш ранньою формою епітета є постійний епітет. **Постійним** називається **enimem**, який традиційно супроводжує означення предмета, закріплюючись за ним постійно, в межах певного художнього стилю. Наприклад, у фольклорній поезії, якщо згадується *стен*, то він майже завжди – *широкий*, *море* – *синє*, *вітер* – *буйний*, *гай* – *зелений*, *орел* – *сизокрилий* тощо. Постійний епітет відрізняється тим, що виділяє характерну рису не даного, конкретного предмета, а предмета взагалі, безвідносно до особливостей контексту, у якому про нього згадується.

Постійний епітет вказує на таку характерну рису предмета, яка здається найбільш сталою, свого роду ідеальною.

Поряд з постійними на межі XVIII–XIX століть у широкий вжиток входять індивідуально-авторські епітети. **Індивідуально-авторським** називається **epítet**, який виділяє таку рису, яка видається характерною в предметі за певних обставин у тому конкретному контексті, в якому про цей предмет згадується.

Граматично епітети виражаються:

- 1) прикметниками: *«І стеляться обрії милі, і вечір в ясній далині, і карії очі, і рученьки білі ночами насняться мені»* А. Малишко;
- 2) прислівниками: *«Червоно танув сніг в пожежах барикад»* В. Сосюра;
- 3) іменниками: *«Була у нього усмішка дитяти»* Д. Павличко;
- 4) словосполученням: *«Сторононько рідна, коханий мій краю!»* Леся Українка.

На умовно-образних асоціаціях виникають епітети метафоричні, наприклад, *білий біль, зелений сум, мертва тиша*; метонімічні *«Той неситим оком за край світа зазирає»*. Т. Шевченко, гіперболічні *«Бездонне небо і безмежний світ»* Л. Костенко.

Зростаючись з метафорами, епітети формують складні художні образи, які характеризують індивідуальну мовну манеру майстра слова: *«Посмішки, цвітіння людських облич-червоні троянди пристрасті, білий гнів ломикаменю, колюча шипшина зневаги, сині іриси втоми»* Л. Костенко.

Індивідуально-авторські епітети, тобто створені власне автором твору, є втіленням світогляду поета. Такі

епітети у творі, як правило, превалюють, оскільки передають уяву, світобачення, неповторні асоціації письменника, виділяючи його серед йому подібних.

Порівняння – словесний вираз, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом. Порівняння – це троп, пояснення одного предмета через інший, подібний до нього. У творах художньої літератури найчастіше використовуються прості (непоширені) порівняння, у яких додатковий предмет порівняння лише характеризується двома-трьома словами. Наприклад: *«На високих місцях поріс, як джунглі, сивий полин і п'янив повітря гіркими пахощами, густими й задушливими»* М.Коцюбинський, «В дорозі». У художній мові наявні і поширені порівняння, у яких додатковий предмет характеризується докладно.

З метою всебічного зображення предмета у тексті художнього твору письменники застосовують і два-три порівняння, наприклад: *«У тому мороці, їй здається, стоїть біля неї невеличка дівчинка, личенько як кулачок, а очі як зірочки, і так вона сміється до неї ними приязно»* М.Коцюбинський, «Повія».

Метафора – один із основних простих тропів, у якому ознаки одного явища переносяться на інше явище за подібністю між ними:

*«Крокви виростають в небо!
Все вгору та вгору тягнуться...
Небо хлюпочеться
в потрісканих темних долонях,
легенькою світлою стружкою
опадає в них сонце,
прилипає до стертих пучок
крапельками живиці,*

молодою сосною пахне сонце»

С.Тихолоз, «Осанна»

Учені розрізняють прості і розгорнуті метафори, тобто кілька метафоричних висловів. Наприклад, у поезії Олександра Олеся: *«З журбою радість обнялась...»*, тут знаходимо просту метафору, *«І вгледіли айстри, що навколо – тюрма... І вгледіли айстри, що жити дарма, – Схилились і вмерли»*, в цьому уривку бачимо складну метафору.

У художній мові письменники застосовують **персоніфікацію**. Персоніфікація – уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям. Наприклад, Жовтий князь у однойменному романі В.Барки – це персоніфікований образ штучного голодомору, тотальної спустошеності.

Подібною до метафори є метонімія. **Метонімія** – різновид тропа, у якому назва одного предмета замінюється назвою іншого на основі суміжності ознак. Наприклад, назва повісті «Борислав сміється» І.Франка є метонімічною: використовується назва міста замість назви людей, що в ньому мешкають. У художній мові виділяють кілька різновидів метонімії: синекдоха, гіпербола, літота, евфемізми, перифраз, іронія, оксюморон.

Оксиморон, **оксюморон** – поєднання контрастних понять, які логічно нібито несумісні, але разом створюють нове уявлення. Наприклад: *«Дзвенить у зорях небо чисте, Палає синім льодом шлях»* В.Симоненко, *«Дзвенить у зорях небо чисте»*.

Переклад епітетів: авторські епітети, постійні епітети

Епітет належить до найуживаніших поетичних прийомів. Епітет, що підкреслює найхарактернішу ознаку того предмета, про який ідеться, можна назвати характерологічним або пояснювальним.

У художніх текстах епітети – це засіб образного мислення, індивідуально-авторського сприйняття дійсності. А отже, вони сприяють реалізації естетичної функції художнього стилю. За їхньою допомогою ідентифікуються стильові напрями, течії в літературі. Переклад епітетів вимагає від перекладача чуття міри: додаткові відтінки поетичних образів повинні органічно входити в образну систему перекладного твору, зберігаючи загальну тональність оригіналу.

Досліджуючи мовні особливості перекладу тропів М. Рильським у творі О. С. Пушкіна «Євгеній Онєгін», було визначено, що в тексті друг отвору епітети передаються за допомогою таких перекладацьких трансформацій.

1. **На рівні лексичної апроксимації**
засобом передачі тексту оригіналу мовними засобами тексту друг отвору є наближений переклад.

Під апроксимацією у перекладознавстві розуміється такий спосіб, за якого здійснюється наближене відтворення одиниці мови оригіналу мовними знаками мови перекладу.

У роботі М. Рильського наближений переклад є найбільш поширеним засобом перекладу епітетів.

Наближений переклад полягає в тому, що підбирається найближча за значенням до одиниці мови першотвору словесна одиниця мови друготвору.

Російський варіант:

Пришла **худая череда**

* * *

Какое **томное волненье**

* * *

С каким **тяжелым умилением**

Любви **пленительные сны**

* * *

Сердечный друг, желанный друг

Український варіант:

Потьмарилось. **Лиха пора!**

І **млосьне хвилювання** крові

З яким **тяжким замилюванням**

Любовні **чарівливі сні**

О **друже мій, о раю мій**

При перекладі прикметник *желанный* було замінено риторичним звертанням *о раю мій*, що не змінило зміст оригіналу, а надало більшої емоційності друготвору.

Російський варіант:

Свой **тайный жар**, свои мечты

* * *

Я знал **красавиц недоступных**

* * *

Чтоб на **волшебные напевы**

* * *

Как эта **глупая луна**

* * *

И снится **чудный сон** Татьяна

* * *

Химерні на шибках **узоры**

* * *

Волшебный край! там в стары годы
щирий

* * *

Печальной мглой окружен

* * *

Когда ж **падучая звезда**

* * *

Рассвет печальный жизни бурной

* * *

Встает заря во **мгле холодной**

* * *

На **утренней заре** пастух

Український варіант:

Свій **пал таємний**, вицвіт мрій

Красунь я бачив **непрístupних**

Щоб ти на **милозвучні співи**

Дурний цей **місяць**, що зійшов

І сниться **дивний сон** Татьян

На **стеклах легкіє узоры**

Чудовий край! Колись там,

Навколо ночі **мла сумна**

А як **падучої зорі**

Сумного дня світання бурне

Горить зоря в **імлі холодній**

На **ранішній зорі** пастух

У більшості випадків при перекладі епітети не зберігаються, переклад здійснюється наближений, що знижує колоритність мови, але завдяки таланту М.Рильського текст друготвору зберігає своє емоційне навантаження і повністю передає зміст оригіналу.

Переклад мовних образів, побудованих на асоціаціях художнього мислення, на традиційному слововжитку в романтичній поезії, завжди пов'язаний із труднощами: адже йдеться про те, щоб зберігати не тільки художні деталі, а й загальну настроєву картину, зображену в оригіналі.

1. Логізація

Під цим різновидом лексичної апроксимації розуміється заміна емоційно-експресивної одиниці мови оригіналу такою одиницею мови друготвору, що передає лише логіко-понятійний зміст.

Логізація зустрічається при перекладі текстів художньої літератури, в яких, крім логіко-понятійної основи – фактуальної інформації, є ще й емоційно-експресивний складник – художньо-естетична інформація. За допомогою логізації перекладені такі рядки:

Російський варіант:

Український варіант:

Чистая пламенная душа

* * *

Душі довіра чиста

Лились его живые слезы

* * *

Лились його гарячі сльози

Хранит надежды темный сон

* * *

Надію, як живлющий плин

На душу мертвую давно

* * *

Вливає в душу цю німу

Животворящий глас

* * *

Его почувя, **конь дорожный**

* * *

Перенесен **колодник сонный**

* * *

Какое **низкое коварство**

Животворяща таїна

Його почувши, **кінь тривожний**

Колодник лине в **сні щасливім**

Яке **лукавство двоязике**

У перекладі спостерігається зміна національного колориту тексту за допомогою передачі епітету *низкое коварство* таким відповідником як *лукавство двоязике*. Розмовний стиль оригіналу оживає в українських експресивних словах, емоційно забарвлених фразеологічних зворотах. Рильський активізує і відповідний експресивний словотвір – *добрыга, бідаха, пійта*, і лексику в емоційно-зниженого плані – *скиглить, волокти, потеревенить, чвалати, вклепатись*, і характерні синтаксичні побудови [27, с. 65].

У живому народному слові, характерних синтаксичних зворотах розкривається мовний реалізм образу няні. Перекладач повинен був знайти українські відповідники ліричних звертань до Тетяни *сердечный друг, дитя мое, мой свет, родная, милая моя, красавица, о птишка ранняя моя*, стилістичні засоби компенсації народно-розмовних фразеологічних зворотів у прямій мові:

Російський варіант:

А нынче **все мне темно**, Таня:
Что знала, то забыла. Да,
Пришла худая череда
Зашибло...

Український варіант:

А нині **все забулось**, Таню,
Потьмарилось. Лиха порал
І недолуга я, й стара!
Минулось...

Перекладацький прийом логізація використовується при перекладу постійних та авторських епітетів. На основі

відомих, загальномовних метафор Рильський створює синонімічні вислови, позначені оригінальністю слововжитку.

Російський варіант:

Український варіант:

*Весны моей **златые дни***

*Весни моєї **красні дні***

Постійний епітет *златые дни* перекладено за допомогою мовного відповідника *красні дні*, використовуючи при перекладі логізацію.

Російський варіант:

Український варіант:

*Услышу ваш **волшебный глас***
* * *

*І голос ваш **чудовно-милий**,*

*Узде послушный **конь ретивый***
* * *

*Слухняний **кінь дзвінкокопитий***

*В **пустынях** неба **безмятежных***
* * *

*В **пустелі безтурботно-синій***

*И вы, **чувствительные дамы***
* * *

Чутливо-ніжні дами

*Но **равнодушною княгиней***
* * *

Можновладна ця княгиня

Роскошной, царственной Невы Пишновеличнoй Невы

Такі авторські епітети, винесено М. Рильським до тексту перекладу твору О. С. Пушкіна залишають у друготворі його індивідуальний відбиток і відповідних характер, але разом з тим ці епітети підкреслюють характерну особливість оригіналу, а саме його насиченість засобами увиразнення мови, які в більшості своїй не можуть бути точно відтворені у тексті перекладу. Складні прикметники такого типу – характерна ознака індивідуального стилю Рильського. Їх часто використовує перекладач для компенсації високого тону оповіді,

побудованої на старослов'янiзмах, на традиційних поетичних формулах.

При перекладі зустрічаються випадки коли постійний або авторський епітет з'являється у перекладі не як мовний відповідник, а як засіб стилістичного забарвлення, з метою передачі характерних рис оригіналу. Наведемо приклади такого перекладу:

Російський варіант:

Адриатические волны,

* * *

*То говорливой, то немой,
Плывя в таинственной гондоле;*

* * *

В лицо мне веющей весны

* * *

Благо мира

* * *

*По **небу темному** летела
И рассыпалась*

Український варіант:

*Адріатична **срібна хвиля**,*

*По **тихих водах** пливучи
В таємно-мовчазній гондолі;*

Солодкової весни

Многострадальна тінь

***Стріла огниста** залеліє
У **небі темному** вгорі*

У своїй роботі М. Рильський звертається до такого прийому з метою компенсувати втрачені епітети в деяких місцях

Застосування в перекладі такого прийому компенсує втрачені епітети, які було перекладено наближеним перекладом без збереження стилістичної особливості оригіналу. Використання в перекладі таких епітетів цілком виправдане, тому що вони відповідають індивідуальним стилістичним особливостям тексту оригіналу. Стилiстичні й семантичні нарощення, додаткові нюанси виникають саме в тих випадках, коли поетична образність розвивається в руслі усталених у романтичній поезії асоціативних зв'язків.

2. Повна лексична відповідність

Під повна лексичною відповідністю розуміють точне відтворення мовних одиниць оригіналу мовними еквівалентами в мові перекладу. Наведемо приклади такого перекладу:

Російський варіант:

И романтические розы

* * *

И нечто, и туманну даль

* * *

И прояснился темный ум

* * *

По гордой лире Альбиона

Український варіант:

Про дивні романтичні рози

Про щось і про туманну даль

І прояснився темний ум

По гордій лірі Альбіона

Вибір повного перекладу пояснюється близько спорідненістю мов і єдиним походженням.

3. Компенсація

Під компенсацією розуміють вилучення інформації в одному місці тексту першотвору і заміну її на іншому місці друготвору. Це переміщення.

Різновидом компенсації є часткова заміна мовних знаків тексту першотвору мовними знаками тексту друготвору.

Російський варіант:

И, вдохновенья снова полный,

Услышу ваш волшебный глас!

* * *

Український варіант:

І голос ваш чудовно-милий

Почую я в натхнення час!

По **небу темному** летела
И рассыпалась

Стріла огниста залеліє
У **небі темному** вгорі

4. Декомпресія

Це різновид апроксимації на синтаксичному рівні, яка полягає у трансформації синтаксичної структури мови оригіналу в синтаксичну структуру мови перекладу.

Під декомпресією розуміють збільшення кількості мовних знаків у висловленні мови перекладу порівняно з кількістю мовних знаків у висловленні першотвору.

Російський варіант:

Український варіант:

Адриатические **волны**

Адріатична **срібна хвиля**

* * *

Средь **обольстительных сетей**

У **згубне плетиво надій**

У своєму дослідженні М. Гудзій звертає увагу на проблеми, які зустрічались у перекладі М.Т.Рильського. Наприклад, він наводить такі зауваження до перекладу оригіналу *Имел он счастливый талант*, який Рильський відтворює через такі відповідники: *Він зроду любий мав талант*. Гудзій не погоджується з таким варіантом, стверджуючи, що ближчим до оригіналу є варіант такого перекладу: *Щасливий в нього був талант*. Наступний рядок: *И наконец увидел свет*, який Рильським був відтворений, як *І в колі вищому з'явивсь*. М. Гудзій пропонує такий варіант перекладу: *І в колі світському з'явивсь*, стверджуючи що переклад М. Рильського є неточним і двозначним [25, с. 118].

Даючи відповідь на коментарі Гудзія, М. Рильський зауважує: «Нужно помнить и о том, что время, место, характер социальных отношений накладывают на язык

печать, которую под час очень трудно отобразить на другом языке. Взять хотя бы слова «свет», «светский», такие привычные у Пушкина. В силу исторических условий в украинском языке, в украинской литературе это слово до сих пор передавалось описательно: «велике панство», «великопанське товариство», «великопанське коло». Все это для Пушкина, в частности для «Онегина», не годится. И решил (может быть, правда, не первый) ввести просто: «світ», «світський». Это – расширение значения уже существующего в языке слова, один из многочисленных приемов, к которым прибегают переводчики (и поэты), не согласные мириться с бедностью языка в том или ином отношении. Сам Пушкин в своей великой роли преобразователя русского языка не раз, конечно, пользовался этим приемом» [40, с. 117]. Тобто, зі слів М.Рильського можна зрозуміти, що він не є противником такого виразу, як світське коло, і, звернувши увагу на відтворений переклад, тому можна пояснити вибір перекладача, щоб додержатися римування пушкінського оригіналу.

Російський варіант:

*Иль **взор унылый** не найдет
Знакомых лиц на **сцене скучной***

Український варіант:

*А чи побачу **інший світ**,
Чужі та **нецікаві** лиця*

Такий переклад, за словами М. Гудзія, має такий недолік: «Крім порушення смислу пушкінських рядків в такому перекладі *інший світ* мимоволі асоціюється з чимось на зразок загробного, потойбічного світу» [25, с. 119].

Також важливим стилістичним моментом, про який варто зазначити є переклад власних назв, а саме

передача імені *Татьяна* Рильським як *Таня* або *Татьяна*, проаналізуємо в такому фрагменті:

І Таня стиха почала

На думку М. Гудзія, тут слід сказати, звичайно, не «*Таня*», а обов'язково «*Татьяна*». Танею називає себе сама Татьяна, згадуючи своє «дівоцтво», коли вона вперше зустріла Онегіна. Так називає її і Пушкін, говорячи про неї в минулому, зменшене ім'я, коли вона стала світською заможною жінкою, не могло, звичайно, залишитись в авторській розповіді про неї.

Російський варіант:

Український варіант:

Урок *ваш* **выслушала** я

Ваш **осуд** **вислухала** я

У цьому рядку, на думку, дослідника М. Гудзія можливий такий переклад: «*Урок ваш вислухала я*», тому що Онегін не засуджував Татьяну, а, дійсно, дав їй лише урок. І в наступній строфі, де Татьяна докоряє Онегіну за колишню «суворість», до неї, замість цього слова, в перекладі знаходимо слово «*докір*», що знову неправильно передає ставлення Онегіна до юної Тетяни, якій він ні в чому не докоряв. В перекладі Рильського Тетяна говорить Онегіну:

*Вам, вихованцеві Москви,
Була нелюба я...*

Тут також Гудзій відзначає неточність перекладу та спотворення фактів: «Але який же Онегін вихованець Москви, якщо він «*родивсь на берегах Неві*» і в Петербурзі пройшло його дитинство і частково молодість? Друга

зустріч Онегіна з Тетяною відбувається також в Петербурзі» [25, с. 114].

Не зважаючи на зауваження, значення перекладу Рильського полягає не тільки в тому, що він виявив можливості української мови в передачі ідейного і стилістичного змісту твору світового значення. Переклад Рильського показав, що класична поезія Пушкіна – його картини природи, його поетичний опис прози життя – увійшла в скарбницю естетичних надбань української літературної мови, надбань її художнього стилю.

Отак, при перекладі епітетів М. Т. Рильський найчастіше використовував такі прийоми перекладу, як наближений переклад, логізація, повна лексична відповідність, компенсація та декомпресія.

Переклад порівнянь

Одним з важливих елементів перекладу художнього твору, є порівняння як стилістичний прийом. Порівняння може стосуватися об'єктів, процесів і дій, що зіставні лише частково. Саме те спільне, що є у об'єктів, які, на перший погляд, належать до різних класів, є основою для порівняння. Йдеться про образне або ж асоціативне авторське порівняння, яке використовують у мові та мовленні як засіб увиразнення та, на думку сучасних когнітивістів, таких як А. М. Приходько та О. С. Кубрякова, є засобом пізнання та оцінки навколишнього світу. Образна семантика виникає в слові або вислові, якщо вони інтенсивно використані в актах емоціонально-чуттєвого пізнання, тобто не в прагматичному, діловому мовленні, а в художньому, у літературі [34, с. 527].

Порівняння – один із найдавніших, широко вживаних тропів, у якому зіставлено два чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною рисою або ознакою для кращого їх осмислення. Порівняння надає висловлюванню уточнення, особливої виразності та асоціативності, робить його барвистим і соковитим, виявляє ставлення мовця до сказаного [34, с.532].

У найзагальнішому вигляді всі образні порівняння можна розділити на мовні та мовленнєві. До перших входять уже усталені стереотипні та фразеологізовані порівняння, а до других – оригінальні, авторські, що виникають спонтанно в мовленні під впливом ситуативних чинників.

Характерною ознакою перекладу порівнянь є точність відтворення тексту оригіналу у тексті друготвору. Під час взаємодії близькоспоріднених мов не виникає суттєвих проблем передачі порівняльних зворотів.

В українській мові, як і в російській, для введення порівняння в речення використано низку сполучників, сполучних слів та дієслів, укр.: *мов, немов, неначе, ніби, начебто, як, схожий, подібний, нагадує, скидається*; рос.: *как, как бы, как будто, подобно, похоже, на подобие, напоминает* тощо. Тобто, можна простежити еквівалентну відповідність двох мов.

Аналізуючи переклад порівнянь в тексті друготвору ми виділяємо такі перекладацькі трансформації за допомогою яких створено, переклад.

Мовні трансформації на лексичному рівні

1. *Наближений переклад.*

Прикладами наближеного перекладу виступають:

Російський варіант:

*Кругла, красна лицом она,
Как эта **глупая** луна
На этом глупом небосклоне*

Український варіант:

*Червоний вид її - **немов**
Дурний цей **місяць**, що зійшов
На цім дурнім небеснім лоні*

У перекладі Рильського контрастують два поняття *дурний місяць* і *небесне лono*. Мовні засоби різного естетичного плану утворюють синтезований поетичний образ, покликаний розкрити характер Євгенія Онєгіна, його світосприймання [40, с. 214].

Російський варіант:

***Как** на досадную разлуку,
Татьяна **ропщ**ет на ручей*
* * *

*Она несла свои дары
И **как** вакханочка **резвилась***
* * *

*Я знал красавиц недоступных,
Холодных, чистых, как зима*
* * *

***Природа** трепетна, бледна,
Как жертва, пышно убрана*

Український варіант:

***Як** на негадану розлуку,
Гнівиться Таня на **потік***

*Вона несла свої дари
І, **як** вакханочка, **сміялась***

*Красунь я бачив неприступних,
Холодних, чистих, як зима*
* * *

***Природа** трепетна, сумна,
Неначе жертва осяйна*

У перекладі М.Рильським замість буквального перекладу *как* – *як*, був використаний мовний варіант *неначе*, який влучно застосовано в цьому фрагменті.

2. Логізація

Російський варіант:

***Как** в лес зеленый из тюрьмы
Перенесен **колодник сонный***
* * *

*За дверью **крик** и **звон** стакана,*

Український варіант:

***Як** в ліс зелений із тюрми
Колодник лине в **сні щасливім***

***Розмова** за дверима **п'яна**,*

Как на **больших похоронах**

* * *

И, **как огнем обожжена**,
Остановилась она.

* * *

Евгений! «Ах!»– **и легче тени**
Татьяна прыг в другие сени...

Немов на **поминках**, *іде*

І, **ніби в полум'ї страшнім**,
Вона **спинилась** перед ним.

Євгеній! «Ах!»– як **тінь пташини**,
Татьяна скок у другі сени...

3. Вилучення

Під вилученням розуміється створення тексту друготвору з опущення мовних одиниць наявних в оригіналі, тобто в тексті перекладу не порівняння не зберігається. Прикладами вилучення є:

Російський варіант:

Стоит **подобно грозной тени**

* * *

Блестает речка, льдом одета

Український варіант:

Євгеній **став серед алеї**

Ріки просторища холодні

У тексті першотвору наявне приховане порівняння – рос. *Блестает речка, (как лёд) льдом одета* – укр. *Ріки просторища холодні* перекладено з вилученням порівняння.

Російський варіант:

И *песнь его* была ясна,
Как мысли девы простодушной,
Как сон младенца, **как луна**

Український варіант:

Були невинні та ясні,
Як сон маляти, *пісня дівч,*
Як у небесній вишині

Під час перекладу опускається порівняння *Как мысли девы простодушной*, залишається лише словосполучення *пісня дівч.*

4. Компенсація

Російський варіант:

То видит **он:** на талом снеге,
Как будто спящий на ноче,
Недвижим **юноша лежит**

* * *

И песнь его была ясна,
Как **мысли девы** простодушной,
Как **сон младенца**, как луна

Український варіант:

То бачить **він: юнак знайомий**
Лежить в заметі **нерухомий,**
Немов заснув оце тепер

Були невинні та ясні,
Як **сон маляти, пісня діви,**
Як у небесній вишині

Переклад цього уривку є цікавим через оригінальне відтворення тексту першотвору, в останньому рядку ми спостерігаємо повністю відхилення від оригіналу і вибір мовного еквіваленту перекладача. Також важливо зазначити причину використання наближеного перекладу. Автор у даному фрагменті жертвує точністю відтворення перекладу з метою дотримання кільцевого римування, в якому написаний оригінал.

Для перекладача важливим є саме відтворення тих самих почуттів та емоцій, за можливістю не змінюючи їх, а спробувати передати читачеві перекладу відчуття автора. Емоційно-експресивна природа порівнянь робить їх важливим засобом передачі почуттів та емоцій персонажів, що широким потоком вливається у власне авторську мову художнього твору.

Труднощі можуть виникати лише під час перекладу порівнянь, що містять реалії. Реалії – одиниці лексики кожної мови, які називають речі, поняття, явища, які невідомі носіям іншої мови. Відповідне рішення приймається залежно від адресата твору, часу, у який зроблено переклад, контактів двох культур.

У художньому тексті порівняння займає важливе місце, оскільки саме художній текст є носієм екстралінгвістичної інформації, передає суб'єктивне

ставлення і всього народу в цілому, і окремих його представників до реальної дійсності. Письменники у творах передають своє власне та загальнонародне сприйняття світу. У творчості вони послуговуються різноманітними засобами мови, зокрема порівнянням. Порівняльні конструкції мають свою розгалужену та різноступеневу структуру. Вони можуть бути усталеними, тобто мовними, та авторськими, тобто мовленнєвими.

Найчастіше при перекладі порівнянь Рильський вдається до наближеного перекладу, також використовуються такі перекладацькі трансформації як логізація, компенсація, та прийом вилучення.

Переклад метафор

Найбільш поширеним тропом в художній мові є метафора. Проблема вивчення метафори займає пріоритетне місце в літературі. Метафора допомагає описати глибші сфери життя за допомогою слів та понять повсякденності

Важливо звернути увагу на таку проблему, як переклад метафоричних конструкцій. Під поняттям метафора розуміють пізнання дійсності, відображення навколишнього світу. На сьогоднішній день проблема перекладу метафори є ще не достатньо вивченою. Саме цей аспект визначає актуальність нашого дослідження, яке базується на матеріалі такої літературної пам'ятки, як «Євгеній Онегін».

Більшість метафор перекладається за допомогою таких трансформацій, як генералізація, конкретизація, наближений переклад, які зменшують смислове насичення оригіналу. Вибір способу перекладу залежить від різних факторів:

1) функції метафори в тексті;

2) стилістичні особливості;

Наведемо приклад перекладу метафори в творі за допомогою:

Російський варіант:

*Обретут уста язык
Роптанье вечное души*

Український варіант:

*Серце щасне заспіва
Душі зітхання неясні*

Переклад цих метафор здійснено за допомогою логізації. Рядок *Обретут уста язык* перекладено за допомогою дієслова *заспіва*, метафора при перекладі зберігається, але не дотримується точність перекладу, в оригіналі *язык обретут* саме *уста*, а в тексті перекладу в ролі підмета фігурує іменник *серце*.

Російський варіант:

*Волшебный край! там в стары годы,
щирий*

*Сатиры смелый властелин,
Блистал Фонвизин, друг свободы*

Український варіант:

Чудовий край! Колись там,

*І незрадливий волі син,
Гримів Фонвізін, бог сатири*

Слова *сатири властелин*, що стоять у другому рядку, відтворені словами *бог сатири* в кінці третього рядка, прикінцеві слова оригіналу *друг свободы* передано у другому рядку – *волі син*. Такі трансформації при перекладі говорять про використання такого перекладацького прийому, як компенсація, іншими словами вилучення інформації з одного місця першотвору і заміна її на іншому місці друготвору. Важливо зауважити, що уривок перекладено в значній мірі вільно, використовуючи наближений переклад.

Російський варіант:

*Уж небо осенью дышало,
Уж реже солнышко блистало
Ложился на поля туман*

Український варіант:

*Вже в небі осінь повівала,
Вже рідше сонечко блищало
На ниви налягав туман*

Опис природи в тексті оригіналу є стилістично насиченим, що при перекладі відтворено за допомогою наближеного перекладу.

Російський варіант:

*Когда ж **падушая звезда**
По небу темному **летела**
И **рассыпалась***

Український варіант:

*А як падучої зорі
Стріла огниста **залеліє**
У небі темному вгорі*

Додаткові значення в наведеній метафорі Рильського не чужі тим мовним романтично-піднесеним образам, які становлять одну із стильових течій роману Пушкіна.

Російський варіант:

*Пора надежд и **грусти нежной***

Український варіант:

*Пора надій і **мук щасливих***

Переклад здійснено з використанням штучного оксюморона, на думку М.Гудзія далекого від пушкінського тексту. Непотрібна декоративність допущена в перекладі таких рядків з цієї самої строфи:

Російський варіант:

*Пред нею пестрый полк ливрей,
порухом очей*

Український варіант:

*Чи владним
Розсуне пишний
полк ліврей.*

За словами Гудзія, «владний порух очей Онєгіна – це більше на смак Марлінського, ніж Пушкіна» [25, с. 116].

Наближений переклад

Численною за використанням у мові художньої літератури є метафора в таких фрагментах тексту:

Російський варіант:

*И **память** юного **поэта**
Поглотит медленная **Лета**,
Забудет мир меня, но ты
Придешь ли, дева красоты,
Слезу пролитъ над ранней урной
И думать: **он** меня любил,
Он **мне** единой **посвятил**
Рассвет печальный жизни бурной!
Сердечный друг, желанный друг,
Приди, приди: я твой супруг!*

Український варіант:

*І **пам'ять** юного **поета**,
Поглине тиховода **Лета**
Забуде світ мене, а ти
Чи прийдеш, діво краси,
Слізьми скропити вінця урни
І думать: **він** мене любив,
Мені єдиній **присвятив**
Сумного дня **світання бурне!**
О друже мій, о раю мій,
Прийди, прийди, навек я твій!*

Порівнюючи переклад поетичного вислову рос. *рассвет печальный жизни бурной* – укр. *сумного дня світання бурне*, помічаємо, як переміщується семантичний центр метафори, в останньому прикладі, що передає цілісний поетичний образ, помінялися місцями метафора *рассвет жизни* замінена висловом *світання дня*, в якому *день* уособлює з собі поняття *життя*.

Поряд із дослівним перекладом другого рядку народжується новий образ, побудований на персоніфікації. Метафора Рильського розкриває несподіваність, новизну поетичних асоціацій, не руйнуючи легкості пушкінського вірша.

За вибором М. Гудзія цей рядок можна було перекласти такими словами: «*Пройшла любов, з'явилась муза*». Ось, що він говорить з цього приводу: «Перекладач може заперечити, що в такому випадку через рядок вийде неточна рима: «*Шукаю, вільний, знов союзу*». Але ж в наступній строфі він римує «плану» і «романа», очевидно

справедливо вважаючи, що можна допустити таке римування, яке в основному не порушує системи римування самого Пушкіна» [25, с. 117]. Також зауважується про недоцільність в перекладі Рильського *гадюка споминання*, що є перекладом *змія воспоминаний*, на думку дослідника такий переклад знижує монументальність пушкінської метафори [25, с. 117].

Як різновид метафори розглянемо переклад метонімії та персоніфікації.

Про переклад метонімії скажемо на прикладі таких рядків:

Російський варіант:

Фарфор и бронза на столе,
И, чувств изнеженных отрада,
Духи в граненом хрустале

Український варіант:

Фарфор і бронза на столі
І - ніжним почуттям відрада -
Парфуми в чистім кришталі

Вказується замість назви предмета, назва матеріалу з якого він зроблений.

*В те дни, когда в садах Лицея
Я безмятежно расцветал,
**Читал охотно Апулея,
А Цицерона не читал***

*В ті дні, коли в садах Ліцея
Я безтурботно розцвітав,
**Читав охоче Апулея,
А Ціцерона не читав***

* * *

Лепажа стволы рокове

Лепажа вироби жахливі

Використано ім'я автора твору замість назви самого твору.

Використання назви замість дії предмету, явища, мети або результату:

Російський варіант:

Український варіант:

Его перо любовью дышит

Його перо любов'ю дише

У цьому рядку наявна персоніфікація.

* * *

*Что завтра Ленский и Евгений
Заспорят о могильной сени;*

*Що за холодний склеп могили
Змагаться з Ленським вийде милий*

«З особливою насолодою сприймають сучасні читачі таке природно українське і водночас таке пушкінське змалювання зими» » [2, с. 66]:

Російський варіант:

Український варіант:

*В тот год осенняя погода
Стояла долго на дворе,
Зимы ждала, ждала природа.
Снег выпал только в январе
На третье в ночь. Проснувшись рано,
В окно увидела Татьяна
Поутру побелевший двор,
Куртины, кровли и забор,
На стеклах легкие узоры,
Деревья в зимнем серебре,
Сорок веселых на дворе
И мягко устланные горы
Зимы блистательным ковром.
Все ярко, все бело кругом*

*Довгенько осінь гостювала,
І забарився перший сніг;
Його природа ждала, ждала,
А він лишень у січні ліг
Під третій день. Уставши зрана
В вікно побачила Татьяна
Недавно побілілий двір,
Дахи, куртини, косягир,
Химерні на шибках узорі,
У сріблі дерева старі,
Сорок веселих на дворі.
І м'яко вистелені гори
Зими покровом осяйним
Під небом ясно-голубим*

У перекладі Рильського відчутніша, порівняно з оригіналом «*В тот год осенняя погода стояла долго на дворе...*», персоніфікація поетичного образу осені на початку строфи. Сутність цієї персоніфікації, одухотворення явища природи ґрунтується на семантичних зв'язках народно-розмовної лексики – основного мовного джерела у змалюванні пушкінських описів природи. Певну деталь індивідуального стилю Рильського можна побачити і в перекладі останнього рядка строфи. Порівнюючи у Пушкіна: «*Все ярко, все бело*

кругом». У перекладі з'являється новий зоровий образ «*під небом ясно-голубим*», в якому голубий колір нагадує відомі рядки Рильського із збірки «Зимові записи»: «*Як не любити зими сніжно-синьої на Україні моїй*» і викликає асоціації з пушкінською поезією «Зимнее утро»:

*Под голубыми небесами
Великолепными коврами,
Блестя на солнце, снег лежит* [2, с. 70].

Російський варіант:

Український варіант:

<i>Он пел любовь, любви послушный, И песнь его была ясна, Как мысли девы простодушной, Как сон младенца, как луна В пустынях неба безмятежных, Богиня тайн и вздохов нежных. Он пел разлуку и печаль, И нечто, и туманну даль, И романтические розы; Он пел те дальные страны, Где долго в лоно тишины Лились его живые слезы</i>	<i>Співав він про любов, і співи Були невинні та ясні, Як сон маляти, пісня діви, Як у небесній вишині, В пустелі безтурботно-синій, Діана, таємниць богиня. Співав про муки і печаль, Про щось і про туманну даль, Про дивні романтичні рози, Про дальні пуці та лани, Де довго в лоно тишини Лились його гарячі сльози</i>
---	--

Перший рядок перекладено за допомогою скороченого перекладу, тобто в перекладі використаний прийом – компресія. Другий рядок – за допомогою розкриття художнього образу, тут використана декомпресія. Вдалим прийомом є заміна при перекладі слова «луна» словом «Діана». Дослівно передати текст оригіналу в даному випадку було неможливо, тому що «*месяц*» українською мовою чоловічого роду, а в тексті оригіналу «*луна... богиня тайн и вздохов нежных*». Переклад словом «зірка», як це Рильський зробив в іншому

місці «Євгенія Онєгіна», неможливий через стилістичний план всього рядка [40, с. 166].

У наступних рядках широко використовується прийом персоніфікації:

Російський варіант:

*Встает заря во мгле холодной;
На нивах шум работ умолк;
С своей волчихою голодной
Выходит на дорогу волк;
Его почуя, конь дорожный
Храпит — и путник
осторожный
Несется в гору во весь дух;
На утренней заре пастух
Не гонит уж коров из хлева,
И в час полуденный в кружок
Их не зовет его рожок;
В избушке распевая, дева
Прядет, и, зимних друг ночей,
Трещит лучинка перед ней.*

Український варіант:

*Горить зоря в імлі холодній;
На нивах праці шум замовк;
Удвох з вовчихою голодний
Виходить на дорогу вовк;
Його почувши, кінь тривожний

Хропе - і мчитьсья подорожній,
Аж вітер забиває дух;
На ранішній зор пастух
Корів не гонить по долині,
І в час південний лужок
Не кличе їх його ріжок;
З піснями діва у хатині
Пряде, і, праці друг нічний,
Миглива скалка світить їй.*

У перекладі немає нічого штучного, текст оригіналу передано чітко, точно. В уривку спостерігається органічне поєднання вільного відтворення тексту за допомогою буквального перекладу.

З такою самою майстерністю передані реалістичні нариси на тему зими, весни, ранку або зимової ночі. В більшості випадків Рильський добивається виразності та правильності перекладу, підкорюючи текст естетиці української мови. [40, с. 169].

Висновки. Кожна строфа роману дає вдячний матеріал для порівняльної стилістики близькоспоріднених мов. Але значення перекладу Рильського полягає не тільки в тому, що він виявив можливості української мови в передачі ідейного і стилістичного змісту твору світового

значення. Переклад Рильського показав, що класична поезія Пушкіна – його картини природи, його поетичний опис прози життя – увійшла в скарбницю естетичних надбань української літературної мови, надбань її художнього стилю.

Підводячи підсумки дослідження, можна стверджувати, що під час перекладу М. Рильський за головне ставив дотримання рими оригіналу, заради якої в деяких випадках спостерігаємо відмову від точного перекладу. В більшості випадків перекладу мовних засобів використовується наближений переклад

Підбиваючи підсумки важливо зазначити, що вдалий вибір синонімічних епітетів, правильні еквіваленти, виділяючи головне, переклад стає більш виразним і правдивим в тексті перекладу. Перекладач сумлінно шукає відповідники в рідній мові, та саме таких, які можна було б назвати пушкінськими, щоб текст було відтворено правильно стосовно форми і змісту [40, с. 170].

Література

1. Бандура О.М. Мова художнього твору: Нарис / О.М.Бандура. – К.: Дніпро. 1964. – 121 с.
2. Білецький О.І. Творчість М. Рильського / О.І.Білецький. – К.: Дніпро. 1985. – 180 с.
3. Білодід І.К. Поетична мова Максима Рильського / І.К.Білодід. – К.: Наук.думка. 1965. – 175 с.
4. Бугайко Т.Ф. Українська література в середній школі: Курс методики / Т.Ф.Бугайко, Ф.Ф.Бугайко. – К.: Радянська школа. 1962. – 392 с.
5. Галич О. Теорія літератури: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / О.Галич, В.Назарець, Є.Васильєв. – К.: Либідь. 2001. – 488 с.
6. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского литературного языка / А.Н.Гвоздев. – М.: Учпедгиз. 1955. – 250 с.
7. Дыдыкина Р.З. Вопросы мастерства перевода / Р.З.Дыдыкина. – Москва. 1969. – 171 с.
8. Егорова Е. Мастерство перевода / Е.Егорова. – Москва: Сов.писатель. 1977. – 558 с.

Міжкультурна й міжмовна комунікація: проблеми, питання, вирішення

---

9. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А.И.Ефимов. – М.: Изд-во Московского университета. 1957. – 448 с.
10. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування: Посібник. / М.С.Зарицький. – К.: Парламентське видавництво. 2004. – 120 с.
11. Колесник Г.М. Слово крилате, мудре, пристрасне: Лексична синоніміка поетичної мови Максима Рильського / Г.М.Колесник. – К.: Наук.думка. 1965. – 224 с.
12. Крижанівський С.А. Максим Рильський / С.А.Крижанівський. – К.: Вища школа. 1985. – 125 с.
13. Ктитарова Н.К. Теорія перекладу: Навч. посібник. / Н.К.Ктитарова. – Дніпродзержинськ. 2008. – 224 с.
14. Неборячок Ф. О.С.Пушкін українською мовою / Ф.Неборячок. – Львів. 1958. – 182 с.
15. Нетельська Т.О. Теорія і практика перекладу / Т.О.Нетельська. – Київ. 1980. – 99 с.
16. Рильський М.Т. Ясна зброя: статті / М.Т.Рильський. – К.: Рад. Письменник. 1971. – 230 с.
17. Рыбникова М.А. Избранные труды / М.А.Рыбникова. – М.: Изд-во АПН РСФСР. 1958. – 248 с.
18. Сушков Б.Ф. В мире идей и образов / Б.Ф.Сушков. – Тула. 1987. – 271.[1] с.
19. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / І.К.Білодіда. – К.: Наук.думка. 1973. – 440 с.
20. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / І.К.Білодіда. – К.: Наук.думка. 1973. – 588 с.
21. Ткаченко О.А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-е вид., випр. і доповн / О.А.Ткаченко – К.: Київський університет. 2003. – 448 с.
22. Бидненко Н.П. Жанр оригінального произведения и жанр перевода // Література в контексті культури : Зб.наук.праць / Н.П. Бидненко. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту. 2004. – С. 19–24.
23. Білецький О.І. Зібр.праць: Т.4 / О.І.Білецький. – К. 1966. – С. 21–26.
24. Гризун А.П. Євгеній Онегін О.Пушкіна в перекладах М.Рильського, Г.Кочура / А.П.Гризун // ВісникСумДУ. – 2006. – № 11. – С. 142–145.
25. Гудзій М. Поезія О.С. Пушкіна в українських перекладах / М. Гудзій // Вітчизна. – 1955. – № 8. – С. 108–124.
26. Державін В. Проблема віршованого перекладу / В.Державін. – 1927. – № 9–10. – С. 44–51.
27. Єрмоленко С.Я. З повагою і трепетною любов'ю до О.С. Пушкіна / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 1975. – № 1. – С. 61–72.
28. Заброда С.М. Два українських Онегіна // Література в контексті культури: Зб.наук.праць / С.М.Заброда. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ. 2002. – С. 37–41.
29. Зеров М. У справі віршованого перекладу / М.Зеров // Всесвіт. – 1988. – № 8. – С. 128–135.
30. Кирилюк Е. Школа поетического мастерства / Е.Кирилюк // Радуга. – 1969. – № 10. – С. 152–158.
31. Коцюба З. Максим Рильський як перекладознавець / З.Коцюба // Українське літературознавство. – 1996. – Вип. 63. – С. 125–132.
32. Коротич В.О. Шляхи пізнання / В.О.Кочур // Відлуння: вибрані переклади. – К.: 270

- Дніпро. 1969. – С. 7.
33. Крайнікова Т. Мова художнього твору / Т.Крайнікова // Українська мова та література. 2002. – № 17–19. – С. 13–15.
34. Левик В.В. О точности и верности / В.В.Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов. – Москва. 1987. – С. 520–528.
35. Пахаренко В. Художнє слово: Короткий нарис практичної стилістики: Порадник для вчителя української літератури / В.Пахаренко // Українська мова та література. 2001. – № 40. – С. 9–15.
36. Полуднева М.М. Из истории перевода Пушкинского наследия на Украине / М.М.Полуднева // Вопросы русской литературы. – 1990. – Вып. 2 – С. 121–126.
37. Радчук В. На жертovníку мистецтва / В.Радчук // “Хай слово мовлено інакше...”. Проблеми художнього перекладу. – Київ. 1982. – 225 с.
38. Рильський М.Т. Пушкін і Україна // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1986. – С. 18–26.
39. Рильський М.Т. Слово перекладачів // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1987. – С. 208–211.
40. Рильський М.Т. Пушкін українською мовою // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1987. – С. 212–222.
41. Рильський М.Т. Переклади і перекладачі // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1987. – С. 227–229.
42. Рильський М.Т. Проблеми художнього перекладу // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1987. – С. 239–306.
43. Рильський М.Т. З гадок про мову // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К.: Наук.думка. 1987. – С. 445–448.
44. Рильський М.Ф. Искусство перевода: Статьи. Заметки. Письма / М.Ф.Рильский – М.: Сов. Писатели. 1986. – 270 с.
45. Фомичев С.А. У истоков онегинского замысла / С.А.Фомичев // Русская речь. – 1990. – № 1. – С. 10–14.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

46. Пушкин А.С. Евгений Онегин [вступит.статья и коммент. А. Тархова]. – М.: Худ.литература. 1978. – 302 с.
47. Рильський М.Т. Поетичні переклади // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.5: Поетичні переклади. – К.: Наук.думка. 1984. – 450 с.
48. Рильський М.Т. Поетичні переклади // М.Т.Рильський. – Збір. творів: Т.7: Поетичні переклади. – К.: Наук.думка. 1985. – 565 с.

Словники

49. Гром'як Р.Т. Літературознавчий словник–довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: Академія. 1997. – 752 с.

50. Краткая литературная энциклопедия. – Москва. 1968. – Т.5. – 320 с.
51. Лесин В.М. Літературознавчі терміни: словник–довідник / В.М.Лесин – К.: Рад. шк.. 1985. – 251 с.
52. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл.ред. Ярцева В.Н.]. – М.: Сов.энциклопедия. 1990. – 685 с.
53. Українська мова : енциклопедія / [ред.кол. В.М.Русанівський, О.О.Тараненко, М.П.Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія. 2000. – 752 с.